

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Δρ. Θεολογίας, Αρχισυντάκτης του περιοδικού *Σύναξη* (Αθήνα)

e-mail: paptam@in.gr

Φιλανθρωπία ή Ακτιβισμός;

Εισήγηση στο 1ο Διεθνές Συνέδριο για την Ποιμαντική Διακονία του Οικουμενικού Πατριαρχείου
στο Χώρο της Υγείας, Ρόδος, 10-10-2008

Ο τίτλος του θέματος που μου ζητήθηκε να προσεγγίσω αποτυπώνει, προφανώς, ένα δίλημμα: μια διελκυστίνδα δύο αντίθετων μεταξύ τους στάσεων ζωής, οι οποίες προσδιορίζονται αφενός ως "φιλανθρωπία" και αφετέρου ως "ακτιβισμός". Λακωνικό το ερώτημα ("Φιλανθρωπία ή Ακτιβισμός;"), ωστόσο έχω την αίσθηση ότι η μόνη σαφής από τις τρεις λέξεις που το απαρτίζουν, είναι το διαζευκτικό "ή"!

Κάποιον κίνδυνο κατά της ανθρώπινης αυθεντικότητας υπονοεί, προδήλως, ο τίτλος. Ποιον κίνδυνο όμως; Αμφότεροι οι όροι (και η "φιλανθρωπία" και ο "ακτιβισμός") έχουν ποικίλες νοσηματοδοτήσεις, με διαφορετικά πρόσημα, άλλοτε θετικά κι άλλοτε αρνητικά. Άλλοτε ακτιβισμός σημαίνει το να μη ζεις ως θεατής ενός έργου που παίζουν άλλοι. Άλλοτε όμως ταυτίζεται με μια μανία κυριάρχησης πάνω στην κοινωνία, με μια εξωστρέφεια που αφήνει ακαλλιέργητο το ίδιο το υποκείμενο. Η φιλανθρωπία, από την άλλη, άλλοτε εκλαμβάνεται ως αυτό που λέει η ίδια η λέξη (στάση φιλίας - αγάπης προς τον άνθρωπο), άλλοτε όμως δηλώνει μια μίζερη έκπτωση της αγάπης σε πράξεις που υποτιμούν τον ευεργετούμενο και παραγνωρίζουν τις αληθινές ανάγκες του. Νομίζω, συνεπώς, ότι χρειάζεται να αναμετρηθούμε με στάσεις ζωής μέσα στην ιστορική και κοινωνική τους συνάφεια, κι όχι να αιχμαλωτιστούμε σε μian ανιστορική ονοματολατρεία.

Α. Η ΠΡΑΞΗ

Τι είναι αυτό που κάνει τον άνθρωπο να είναι άνθρωπος κι όχι κάτι άλλο; Προδήλως, πολλά. Ας επικεντρώσουμε όμως σε ένα.

Βασικό χαρακτηριστικό των αντικειμένων είναι ότι μένουν για πάντα βαλμένα εκεί όπου ρίχτηκαν. Βασικό χαρακτηριστικό των φυσικών φαινομένων είναι ότι ξεδιπλώνονται, αλλά ξεδιπλώνονται άφευκτα, βάσει νομοτελειακών διαδικασιών. Βασικό χαρακτηριστικό των άλλων ζώων είναι ότι ενεργούν, αλλά ενεργούν αναπόδραστα, μόλις το καλέσουν οι μηχανισμοί τους. Ο άνθρωπος όμως είναι εκείνο το ον που έχει την παραπανίσια δυνατότητα να πράττει μετά από δίλημμα και απόφαση, και να φτιάχνει πράγματα για τα οποία ουδεμία εγγύηση υπάρχει από τα πριν ότι σίγουρα θα φτιαχτούν: πράγματα, δηλαδή, που αν δεν τα φτιάξει αυτός, τότε αυτά δεν θα υπάρξουν ποτέ. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος δεν ζει απλώς μέσα σε έναν φτιαγμένο κόσμο, αλλά συμμετέχει στο φτιάξιμο του, διαδραματίζει δηλαδή ρόλο στο να αλλάζει η πραγματικότητα και να λαμβάνει μορφές (καλές ή κακές, δεν το εξετάζουμε εδώ) τις οποίες δεν θα τις λάμβανε μηχανιστικά και από μόνη της.

Η δυνατότητα του *πράττειν*, κοντολογής, είναι ουσιώδης παράμετρος της ανθρώπινης ύπαρξης. Όχι απλώς προϊόν της, αλλά συστατικό της. Στο *πράττειν* συγκαταλέγω ό,τι αληθώς δημιουργεί ο άνθρωπος, και υπ' αυτή την έννοια πράξη είναι ακόμα και ο στοχασμός. Οι ερμηνείες της ζωής, για παράδειγμα, είναι νέες "οντότητες", που τις πρωτοφέρει στην ύπαρξη ο άνθρωπος. Ολόκληρη η ύπαρξη του ανθρώπου μετέχει σ' αυτή την "πραξιακή", την "ποιητική" δυνατότητα. Ο ευαγγελιστής Ιωάννης δείχνει ότι ακόμα και η εγκόλπωση της πίστης είναι πράξη. Όταν ρώτησαν - λέει - τον Χριστό "Τι πρέπει να κάνουμε, για να εκτελούμε τα έργα του Θεού", αυτός απάντησε: "Το έργο του Θεού είναι να πιστέψετε στον απεσταλμένο του"¹. Κι από την άλλη, ο άνωφελος λόγος περιγράφεται στο ευαγγέλιο ως "λόγος αργός"², περιγράφεται δηλαδή με τον ίδιο ακριβώς τρόπο με τον οποίο περιγράφονται στο ίδιο ευαγγέλιο οι άνεργοι εργάτες³!

Όσον αφορά όμως συγκεκριμένα το δίλημμα "Φιλανθρωπία ή Ακτιβισμός;", χρειάζεται να ασχοληθούμε με μια ιδιαίτερη έκφανση της ανθρώπινης δραστηριότητας: με εκείνη που επιτελείται άμεσα μεταξύ ανθρώπων. Η Χάννα Άρεντ, μάλιστα, αυτήν ακριβώς τη δραστηριότητα και μόνο ονομάζει πράξη, αντιδιαστέλλοντάς την από τον μόχθο (που σχετίζεται με τη βιολογική ανάπτυξη) και από την εργασία (που αφορά τη δράση πάνω στη φύση)⁴. Στη συνέχεια του κειμένου μας, λοιπόν, όποτε αναφερόμαστε σε πράξη, θα εννοούμε αυτή τη διανθρώπινη ανάδραση. Κι ας μας επιτραπεί άλλη μια, περαιτέρω λεπτολόγηση: Υπάρχουν πράξεις που λαμβάνουν όντως υπόψη τους το πρόσωπο κάποιου άλλου, και δη αγαπητικά, όμως αυτός ο άλλος δεν είναι κυριολεκτικά, ενυπόστατα παρών στην εκτύλιξη της πράξης. Τέτοια περίπτωση μπορεί, για παράδειγμα, να συνιστά η προσευχή κάποιου που βρίσκεται σε μόνωση δίχως να συναντιέται με αυτόν υπέρ του οποίου είναι η προσευχή. Προφανώς, το να στοιχειώνει τον ορίζοντά μου αυτή η έγνοια για άλλον άνθρωπο, είναι σπουδαίο πράγμα. Ωστόσο έχει διαφορά από εκείνο το είδος πράξης, όπου ο άλλος είναι παρών στην εκτύλιξη της δράσης του πράττοντος, και δη παρών μαζί (προσοχή!) με την *ελευθερία* του και την *αξιοπρέπειά* του. Τόσο παρών, ώστε η δράση του πράττοντος να ενδέχεται να καλωσοριστεί ή, αντιθέτως, να αποκρουστεί από αυτόν προς τον οποίον απευθύνεται η δράση! Αυτό το είδος πράξης έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για μας εδώ.

B. ΜΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΒΑΣΗ

Ο ίδιος ο Θεός της Βίβλου αποκαλύπτεται στον άνθρωπο ως υποκείμενο εργαζόμενο· όχι ως αδρανής απρόσωπη δύναμη, μα ούτε και ως πρόσωπο που απλώς "είναι". Δείτε όμως πώς μπορεί κανείς να εγκλωβιστεί σε μια απάνθρωπη θρησκευτικότητα, ακριβώς στο όνομα της ευσέβειας. Η παλαιδιαθηκική αφήγηση περί της δημιουργίας του κόσμου λέει ότι την έβδομη ημέρα ο Θεός "κατέπαυσε από πάντων των έργων αυτού"⁵. Η εβραϊκή αργία του Σαββάτου, λοιπόν, αποτελούσε, συν τοις άλλοις, μίμηση αυτής της κατάπαυσης του Θεού. Αλλά, σήμαινε αυτό, άραγε, παραπομπή στο μοντέλο ενός άπραγου Θεού; Η απάντηση δόθηκε κατά τη σύγκρουση των ιουδαίων αρχόντων με τον Χριστό, με αφορμή

¹ Ιω. 6: 28-29.

² Ματθ. 12: 36.

³ Ματθ. 20: 3-6.

⁴ Χάννα Άρεντ, *Η ανθρώπινη κατάσταση (Vita Activa)* (μτφρ. Στέφανου Ροζάνη - Γεράσιμου Λυκιαρδόπουλου), εκδ. Γνώση, Αθήνα 1986, σσ. 19-20.

⁵ Γεν. 2: 3.

κάτι που αφορά το συνέδριό μας: τη θεραπεία ενός αρρώστου κατά την ημέρα του Σαββάτου. Ο Χριστός απάντησε φανερώνοντας ότι ο Θεός δεν είναι μόνο ο ων, αλλά και ο πράττων: "Ο Πατήρ μου έως άρτι εργάζεται, καγώ εργάζομαι"⁶. Η αγάπη δεν παύει ποτέ - όπως ποτέ δεν παύει να υπάρχει ο Θεός, καθόσον αγάπη εστί. Και η αγάπη είναι κίνηση, άνοιγμα σ' εκείνον που είναι όχι-εγώ. Η αγάπη, κοντολογής, είναι πράξη.

Είναι εντυπωσιακό ότι ο βιβλικός Θεός φανερώνεται και γνωρίζεται ως αλληλέγγυος. Φανερώνεται και γνωρίζεται δηλαδή όχι βάσει μιας οντολογίας καθ' εαυτόν, αλλά μέσα από τις πράξεις του στην ιστορία, οι οποίες έχουν ένα ειδικό βάρος: την απελευθέρωση του αδυνάτου. "Εγώ ειμι κύριος ο θεός υμών, ο εξαγαγών υμάς εκ γης Αιγύπτου, όντων υμών δούλων, καί συνέτριψα τον δεσμόν του ζυγού υμών" (Λευιτ. 26: 13). Ως απελευθερωτή τον ύμνησαν οι φυγάδες Εβραίοι μετά τον καταποντισμό του φαραωνικού στρατού⁷, ως ελευθερωτή τον ύμνησε ο Ζαχαρίας για τη γέννηση του Ιωάννης Βαπτιστή⁸, ως ελευθερωτή τον ύμνησε η ίδια η Παναγία: "Εποίησε κράτος εν βραχίονι αυτού, διεσκόρπισεν υπερφάνους διανοία καρδιάς αυτών· καθείλε δυνάστας από θρόνων και ύψωσε ταπεινούς"⁹.

Γιατί να μας ενδιαφέρει τι λογής Θεός είναι ο Θεός μας; Απλούστατα, διότι ο τρόπος ύπαρξης του Θεού ζητείται να γίνει τρόπος ύπαρξης του ανθρώπου. Στην αποζήτηση αυτή, βέβαια, συχνά δημιουργούνται πλώσεις και μονομέρειες, ως μη όφειλαν. Συχνά, για παράδειγμα, διατυπώνεται διχαστικά το δίλημμα, αν η ουσία της χριστιανικής ζωής βρίσκεται στα μυστήρια ή στην πράξη κ.ο.κ. Εδώ είναι αποκαλυπτική η στάση του κατά Ιωάννην ευαγγελίου, του λεγομένου θεολογικότερου εκ των τεσσάρων ευαγγελίων. Το ευαγγέλιο αυτό γράφτηκε μετά από όλα τα άλλα, τα οποία ο συντάκτης του τα είχε προδήλως υπόψη. Ενώ, λοιπόν, ολόκληρο το ευαγγέλιο του Ιωάννη διατρέχεται από μια ευχαριστιακή οπτική, στο σημείο όπου εξιστορείται ο Μυστικός Δείπνος δεν παραθέτει τα λόγια του Ιησού, "λάβετε φάγετε...", τα οποία και θεωρούνται ιδρυτικά του μυστηρίου της θείας Ευχαριστίας. Ο συντάκτης του τα έχει, κατά κάποιον τρόπο, αντικαταστήσει με κάτι άλλο: με το πλύσιμο των ποδιών των μαθητών από τον Χριστό! Κι έτσι, φωτίζει τη διακονία ως μεδούλι του μυστηρίου της θεανθρώπινης συνάντησης! Όπως σε άλλο ευαγγέλιο ο Χριστός εμφανίζεται να ζητεί από τους μαθητές να τελούν την Ευχαριστία κατά το υπόδειγμά του¹⁰, στο κατά Ιωάννην ο Χριστός εμφανίζεται να τους ζητεί να είναι διάκονοι κατά το υπόδειγμά του: "καθώς εγώ εποίησα υμίν καί υμείς ποιείτε"¹¹. Το περιστατικό μάλιστα βρίσκεται στην ενότητα όπου ο Χριστός εκτενώς έκανε λόγο για την Τριαδικότητα του Θεού. Το υλικό της αποκάλυψης είναι η εμπράγματη αγάπη! Η δε πράξη γίνεται γεγονός προφητικό, δηλαδή αποκαλυπτικό ενός άλλου τρόπου κατανόησης των πραγμάτων.

Το ερώτημα, λοιπόν, δεν είναι "πράξη ή όχι", αλλά "τι είδους πράξη". Αν, δηλαδή, η ανθρώπινη ενεργητικότητα θα έχει ως μείζον κριτήριο την αγάπη· αν θα κατορθώσω

⁶ Ιω. 5: 17.

⁷ Έξ. 15: 1-21.

⁸ Έξ. 15: 1-21.

⁹ Λουκ. 1: 51-52.

¹⁰ Λουκ. 22: 19.

¹¹ Ιω. 13: 15. Βλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, *Με την ψυχή στα πόδια. Από το μνήμα το κενό στους δρόμους του κόσμου*, εκδ. Εν Πλω, Αθήνα 2007², σσ. 55-56.

εκείνον τον τρόπο ζωής, στον οποίον ο *άλλος* γίνεται όρος της ύπαρξής μου. Όμως...

Γ. Η ΑΠΟΣΥΝΘΕΣΗ

Ακριβώς επειδή η αγάπη είναι κατόρθωση, δηλαδή ενδεχόμενο, κι όχι κατάσταση που θα επέλθει αναπόδραστα, εύκολα η ακεραιότητα της ανθρώπινης ύπαρξης αποσυντίθεται και οι δυνατότητές της εκδηλώνονται πλέον αντιφατικά η μια προς την άλλη.

Οδυνηρή περίπτωση τέτοιας αποσύνθεσης είναι, φυσικά, η αναντιστοιχία λόγων και έργων· ο εκφυλισμός του λόγου σε μεγαλοστομία δίχως αληθινό αντίκρισμα στη ζωή. Είναι κάτι που αποτελεί τον αντίποδα του Χριστού, ο οποίος όχι μόνο επισφραγίζει τα λόγια του με τη διαβεβαίωση "αμήν" (: αληθώς), αλλά και ο ίδιος αυτοπροσδιορίζεται ως "ο αμήν"¹². Αλλά η αναντιστοιχία λόγων και έργων αποτελεί τόσο κραυγαλέα αθλιότητα, που ίσως δεν χρειάζεται περισσότερη ανάλυση. Δυσχερέστερη στην εξιχνίασή της μοιάζει καθαυτή η πράξη.

Είναι γνωστό το περιστατικό του προσευχόμενου Φαρισαίου, ο οποίος δεν υποκρινόταν ότι έδινε ελεημοσύνη· όντως έδινε! Ωστόσο, η πράξη του αυτή, που υποτίθεται ότι εκ της φύσεώς της εμπεριείχε τον *άλλον*, στην πραγματικότητα ήταν μηχανισμός χτισίματος ενός γιγαντιαίου εγώ!

Γιατί άραγε ο χώρος της θρησκείας ευνοεί την ανάπτυξη τέτοιων εγωκεντρικών στάσεων; Κατά τη γνώμη μου, διότι ευδοκιμεί κάτι δαιμονικό σ' αυτόν τον χώρο: η σιγουριά πως ό,τι τελείται εν ονόματι του Θεού, έχει αυτομάτως και την θεία συναίνεση. Πρόκειται για την πλέον άθρη στάση, καθόσον ο ούτως δρών θρησκευόμενος έχει κατά νου έναν θεό αδρανή, που είναι αδιανόητο να διαφωνήσει με αυτά που οι πιστοί του κάνουν στο όνομά του! Έναν θεό υπαρξιακά ανύπαρκτο! Αντίθετα προς αυτή τη δαιμονική θρησκευτική αυτοεπιβεβαίωση, νομίζω πως η βασική ιδιότητα του πιστού είναι ότι αποτελεί *ικέτη*· άνθρωπο δηλαδή που αναγνωρίζει τον Θεό ως ζωντανό υποκείμενο, στα πόδια του οποίου ακουμπά την πράξη του, και επικαλείται την ανταπόκρισή του δίχως να την προεξοφλεί.

Εδώ, κατά τη γνώμη μου, μπορεί να εντοπιστεί ένα καίριο κριτήριο, ώστε το ανθρώπινο χρέος για πράξη να μην πνιγεί στα βαλτόνερα ενός ναρκισσιστικού ακτιβισμού. Μόνο αν πράττουμε με την ευλογημένη ανασφάλεια ότι αυτά που εμείς θεωρούμε ύψιστα επιτεύγματά μας μπορεί να γίνουν στάχτη στο τέλος, μόνο τότε ενδέχεται η πράξη μας να πάρει οσμή αυθεντικότητας. Ο ύμνος της αγάπης, του αποστόλου Παύλου, είναι χιλιοειπωμένος και χιλιοδιαβασμένος, κι ωστόσο πάντα αποτελεί έκπληξη η οποία βάζει σε ανυπόφορη δοκιμασία την αυτάρκειά μας. Στάχτη μπορεί να είναι και η εστερημένη αγάπης θεοπτία, στάχτη μπορεί να είναι και η εστερημένη αγάπης θαυματουργία, στάχτη μπορεί να είναι ακόμα και η εστερημένη αγάπης αυτοθυσία¹³. Αν, κλείνοντας την Καινή Διαθήκη, δεν μένει στα αυτιά μας ο θόρυβος από το πριόνι του Παύλου που τρώει τα ξυλοπόδαρα των βεβαιωτήτων μας, τότε έχουμε τραγικά μετατρέψει το ευαγγέλιο της Εκκλησίας σε χαρτί για ανακύκλωση!

Η πεποίθηση πως ότι γίνεται στο όνομα του Θεού είναι όντως θέλημα Θεού και υποχρεωτικά τίκτει σωτηριώδη αποτελέσματα, είναι πιο εφιαλτική κι από την επιδεικτική φιλανθρωπία. Ο επιδεικτικός δρών το γνωρίζει ότι ικανοποιεί τον εαυτό του. Όμως ο

¹² Αποκ. 3:14.

¹³ Α' Κορ. 13: 1-3.

θηρησκευόμενος που είναι σίγουρος για τη μισθαποδοσία του, μπορεί να μη δρα επιδεικτικά, μπορεί ακόμα και να δρα στην αφάνεια, κι όμως να είναι εγκλωβισμένος σε μια απείρως ιλιγγιωδέστερη εγωκεντρικότητα, η οποία εκτρέφεται ακριβώς από τον κομπασμό του ότι αυτός δεν κομπάζει!

Θα όριζα, λοιπόν, τον αυτάρεσκο ακτιβισμό και την τυπολατρική φιλανθρωπία ως στρεβλώσεις του *πράττειν* και του *αγαπών*. Και δεν συνιστούν απουσία σχέσης. Σχέση θεμελιώνουν, αλλά σχέση πατερναλιστική ή εκμεταλλευτική. Δεν είναι διόλου τυχαίο ότι πολυάριθμοι Πατέρες της Εκκλησίας επιμένουν ότι συχνά η ελεημοσύνη προς τους φτωχούς είναι βδέλυγμα, καθόσον γίνεται μεθοδευμένα, για να αποκτήσουν άλλοθι εκείνοι ακριβώς που είναι ένοχοι για τη δημιουργία της φτώχειας και της κοινωνικής αδικίας¹⁴.

Σχετικά μ' αυτή την ακροβασία της σχέσης με τον άλλον, ας μου επιτραπούν δυο σκέψεις (με την παράκληση να προσεχτεί ο συλλογισμός και όχι η ορολογία μου, την οποία κάποιος ειδικός του ψυχοθεραπευτικού χώρου θα τη βρει προφανώς ερασιτεχνική και ίσως ανακριβή). Ενώ ο απόστολος Παύλος θεωρεί χαρακτηριστικό της αγάπης το να χαίρεται κανείς με τη χαρά του άλλου και να θλίβεται με τη θλίψη του¹⁵, ο Ιωάννης Χρυσόστομος μάλλον μας ξαφνιάζει, υποστηρίζοντας ότι το δυσκολότερο είναι να μοιραστείς τη χαρά του άλλου¹⁶! Αν το στοχαστούμε αυτό, ίσως κανουμε σημαντικές διαπιστώσεις για το πώς συχνά ο συμπαριστάμενος κατανοεί τον πόνο του απέναντι.

Βλέποντας τη χαρά του άλλου, ο άνθρωπος συχνά νιώθει έλλειψη. Επιθυμεί να βρεθεί στη θέση του άλλου, κι επειδή αυτό δεν συμβαίνει, ενδέχεται να καταληφθεί από περίπου εχθρικά αισθήματα. Είναι κάτι που θυμίζει τη "μιμητική επιθυμία" του Ρενέ Ζιράρ. Ο άλλος, λέει ο Ζιράρ, εκπροσωπεί στα μάτια μας μια πληρότητα που νοιώθουμε να μας λείπει. Έτσι, τα πράγματα που αυτός κατέχει φορτίζονται στα μάτια μας με ιδιαίτερη αξία. Επιθυμούμε κατά κάποιον τρόπο να μπούμε στη θέση του, αποκτώντας αυτά που εκείνος διαφεντεύει. Αν η επιθυμία μας αυτή εμποδιστεί, τις περισσότερες φορές δυναμώνει, ακριβώς επειδή η αντίσταση πηγάζει από εκείνον ο οποίος εμπνέει την επιθυμία¹⁷. Κι έτσι ξεκινά ένας φαύλος κύκλος βίας!

Αυτά, όσον αφορά την ευτυχία του άλλου. Όσον όμως αφορά τη δυστυχία του; Επειδή ο άλλος στην κατάσταση αυτή δεν έχει κάτι να του ζηλέψεις, αναπτύσσεται οίκτος. Ο οίκτος είναι σύνηθες συναίσθημα του φιλανθρώπου. Είναι, όμως, αγάπη; Συχνά εξαντλείται στο αίσθημα ότι η απέναντί μου τραγικότητα με αναστατώνει, με στεναχωρεί. Μπορεί, δηλαδή, και πάλι να πρόκειται για ένα διογκωμένο εγώ, το οποίο σχετίζεται με τον άλλον, αλλά με τρόπο ώστε ακόμα και η εκδήλωση αλληλεγγύης να γίνεται στην πραγματικότητα χάριν του πράττοντος και να επιστρέφει σ' αυτόν. Λείπει η διάσταση της Σάρκωσης, δηλαδή το να νοιαστώ να κάνω ζωή μου τη ζωή του άλλου, κατά το πρότυπο του Χριστού που δεν επισκέφτηκε απλώς τον άνθρωπο, αλλά έγινε πραγματικά άνθρωπος. Λείπει η

¹⁴ Βλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, *Κοινωνική δικαιοσύνη και Ορθόδοξη θεολογία*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2006³, σσ. 22-25.

¹⁵ Ρωμ. 12: 15.

¹⁶ "Ου τοίνυν μικρόν κατόρθωμα, του αδελφού χείροντος χείρειν, αλλά και θατέρου μείζον· τάχα δε ου κλαίειν μόνον μετά κλαίωντων, αλλά και του παραστήσαι εν κινδύνους μείζον. Πολλοί γουν κινδυνεύουσι μεν συνεκινδύνευσαν, ευδοκιμούντων δε εδήχθησαν· τοσαύτη η της βασκανίας τυραννίς". Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εις την προς Ρωμαίους ομιλία 7, ε'*, PG 60, 447.

¹⁷ René Girard, *Εθεώρουν τον σατανάν ως αστραπήν* (μτφρ. Ευγενία Γραμματικοπούλου) εκδ. Εξάντας-Νήματα, Αθήνα 2002, σσ. 25-33.

ενσυναίσθηση (empathy), η ικανότητα να κάνεις στοιχείο του προσωπικού σου σύμπαντος την εμπειρία ενός άλλου ατόμου¹⁸. Αλλά, πού θα χωρέσει η ενσυναίσθηση, αν δεν της δημιουργήσει χώρο η προσωπική μας κένωση, το άδειασμα της αυτάρκειάς μας;

Δ. Ο ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΑΚΤΙΒΙΣΜΟΣ

Αυτό σημαίνει ότι όσο η ανθρώπινη αυθεντικότητα αποτελεί ζητούμενο, τόσο ο άνθρωπος καλείται σε σπαζοκεφάλιασμα περί τα κριτήρια. Εύκολη λύση σ' αυτή την άβολη θέση υπάρχει και λέγεται "μη πράττειν" - για να δανειστώ έναν όρο από την ταοϊστική παράδοση¹⁹. Αλλά τέτοιο αγκυροβόλιο νομίζω ότι δεν πρόκειται να βρεθεί στα πελάγη του χριστιανικού αρμενίσματος, αν όντως κρατιώνται εναργή τα κριτήρια!

Στην παραβολή του καλού Σαμαρείτη ο ταλαίπωρος ταξιδιώτης προσδιορίζεται ως "εμπεσών" στους ληστές²⁰. Δεν ξέρω αν είναι τυχαίο, πάντως όποτε στα ευαγγέλια χρησιμοποιείται το ρήμα "εμπίπτειν", σημαίνει έναν τραγικό εγκλωβισμό, σαν την πτώση ενός παιδιού ή ενός ζώου σε πηγάδι. Το ενδιαφέρον είναι ότι την εικόνα αυτή, του εγκλωβισμένου σε πηγάδι, τη χρησιμοποίησε ο Χριστός για να καταλήξει ότι για τη διάσωση του ανήμπορου αξίζει η παραβίαση του Σαββάτου²¹: αξίζει, δηλαδή, η παραίτηση από τη σιγουριά της ατομικής εξασφάλισης που υπόσχεται η νομική θρησκευτικότητα. Αλλά η αθλιότητα της ατομικής θρησκευτικής εξασφάλισης δεν πραγματώνεται μόνο με τον γνωστό, άγαρμπο και ευκόλως αντιμετώπισιμο τρόπο της δικανικής θεολογίας ή του ηθικισμού. Πραγματώνεται και με μια υψιπετή κι ελιτίστικη θεολογία, που απορρίπτει μεν τον δικανισμό, καταδικάζει τον ηθικισμό, καταφάσκει το κοινωνείν, αλλά και προσπερνά τον εμπεσόντα στους ληστές, διότι θέλει να μείνει ασκόνιστη από τη σκόνη της ιστορίας! Κι έτσι χλευάζει ως ανούσιο ακτιβισμό την αλληλεγγύη - αυτό που πρότεινε ο Χριστός ενώπιον του πηγαδιού!

Πόσες φορές αυτός ο θεολογικός ελιτισμός δεν δημιούργησε θεολογία θαυμαστά εκλεπτυσμένη, μα και σε θαυμαστή - φοβάμαι - απόκλιση από τη βιβλική αποκάλυψη; Πόσες φορές η πράξη δεν σπρώχτηκε περιφρονητικά στη σκιά ενός μονοδιάστατου ησυχασμού; Έλα, όμως, που η συνθετότητα του εκκλησιαστικού γεγονότος δεν χωράει στα παπούτσια κανενός, αλλά πηγαίνει μόνο με τα ανοιχτά πέδιλα του προσκυνητή! Ποιος μονοτρόπως ησυχάζων θα υπέθετε, για παράδειγμα, ότι το ακόλουθο κείμενο είναι του ησυχαστή δασκάλου αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, ο οποίος επαναλαμβάνει λόγια του προφήτη Ησαΐα; "Η νηστεία, όπως τη θέλω εγώ, λέει ο Κύριος, δεν είναι να κακουχείστε για μια μέρα και το κεφάλι κάτω να το σκύβετε καθώς το βούρλο... Νηστεία το λέτε εσείς αυτό, μέρα αρεστή σε μένα, τον Κύριο; Η νηστεία που θέλω εγώ είν' ετούτη: Να σπάτε των

¹⁸ Βλ. Daniel Goleman, *Η συναισθηματική νοημοσύνη. Γιατί το EQ είναι πιο σημαντικό από το IQ*; (μτφρ. Άννα Παπασταύρου), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σ. 151. Αντίθετα προς τον φιλόδοξο οίκτο, ο Παύλος μιλάει για μια ανθρωπολογία σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος γίνεται πλήρης όταν ο άλλος είναι όρος της ύπαρξής του. "Να σηκώνετε ο ένας το φορτίο του άλλου, κι έτσι θα εφαρμόσετε πλήρως το νόμο του Χριστού" (Γαλ. 6: 2). "Να δέχεστε ο ένας τον άλλο, όπως δέχτηκε κι εσάς ο Χριστός" (Ρωμ. 15: 7).

¹⁹ Βλ. ενδεικτικά *Dictionary of Religions* (επιμ. John R. Hinnells), Penguin Books, London 1984, σ. 322. Ο ταοϊστικός όρος "μη πράττειν" (wu wei) δεν σημαίνει απόλυτη απουσία δράσης, αλλά την απροσπάθητη δράση εκείνου που αφήνεται στο ρεύμα του ποταμού.

²⁰ Λουκ. 10: 36.

²¹ Λουκ. 14: 5, Ματθ. 12: 11. Χρησιμοποιείται επίσης για να περιγράψει την αιχμαλωσία του αμελούς ανθρώπου από τον διάβολο (Α΄ Τιμ. 3: 6-7, 6: 9) και την πτώση του αποστάτη στη φοβερή οργή του Θεού (Εβρ. 10: 31).

αδικημένων τα δεσμά, να λύσετε τα φορτία που τους βαραίνουν, τους καταπιεσμένους ν' απελευθερώνετε και να συντρίβετε κάθε ζυγό"²².

Την παραίτηση από τη θρησκευτικότητα της ατομικής ασφάλειας μαρτυρά ο αγιασμένος και δυσβάστακτα ακραίος ακτιβισμός του αββά Μακαρίου, που έστησε - θα λέγαμε - απάτη προκειμένου να περιθάλψει τους ανίατους της Αλεξάνδρειας. Απέσπασε χρήματα από ευσεβή και (τι σύμπτωση!) φιλοχρήματη κυρία, με την υπόσχεση ότι θα της αγόραζε πολύτιμους λίθους. Όμως τα χρήματα τα διέθεσε στη νοσηλεία των ασθενών²³. Ηθικισμός; Αντιθέτως! Εμπράγματη Τριαδολογία, εμπράγματη έμφαση στη μοναδικότητα και την πολυτιμότητα του καθενός! Όταν ο Χριστός μιλούσε για την έσχατη κρίση και ταύτιζε τον εαυτό του με τους αδύναμους²⁴, δεν τους συμπαραστεκόταν απλώς! Ταυτίζοντάς τους με τον εαυτό του, καθιστούσε επώνυμους αυτούς που η κοινωνία άφηγε ανώνυμους. Προφανώς δεν χρειάζεται να υπενθυμίσω ότι στη νοσηλεία αυτό που κινδυνεύει τα μέγιστα δεν είναι απλώς η υγεία, αλλά η αξιοπρέπεια. Ένας άνθρωπος που επί χρόνια διέσωσε την αξιοπρέπειά του, που μεγάλωσε τα παιδιά του, που κατέκτησε τον σεβασμό του περίγυρού του, αίφνης προσφωνείται "παππούς" - όχι τρυφερά, αλλά απαξιωτικά. Μέσα σε δυο λεπτά γίνεται "εμπεσών" στην ανωνυμία! Είναι κάτι που ίσως θυμίζει την αγωνία του Ορετσιτσένκωφ στην "Πτέρυγα Καρκινοπαθών" του Σολτζενίτσιν, που ουτοπικά υποστήριζε ότι κάθε γιατρός "θάπρεπε να έχει τόσους άρρωστους, όσους μπορεί να χωρέσει η μνήμη του"²⁵. Ένας άλλος τρόπος να διατυπωθεί το αίτημα για πράξεις προφητικές.

²² Γρηγόριος Παλαμάς, *Ομιλία γ', τη πέμπτη Κυριακή των νηστειών*, PG 151, 161C. Βλ. Παπαθανασίου, *Κοινωνική Δικαιοσύνη*, ό.π., σσ. 43-45.

²³ Παλλάδιος, *Λαυσαϊκόν*, PG 34, 1018A-1019C.

²⁴ Ματθ. 25: 35-40.

²⁵ Α. Σολτζενίτσιν, *Πτέρυγα Καρκινοπαθών* (μτφρ. Αλεξάνδρας Π.), εκδ. Αφοί Τολίδη, Αθήναι 1970, σ. 486.